

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертационен труд за придобиване на научната степен „доктор на науките”, професионално направление: 3.3. Политически науки,

специалност Политология,

с автор **Петя Стоянова Пачкова**

на тема:

„Гражданско поведение на българите по време на прехода“,

от проф. д-р Борис Филипов Манов

(ЮЗУ „Неофит Рилски”,

катедра „Философски и политически науки”)

Рецензията е изготвена в съответствие с изискванията на ЗРАСРБ, ППЗРАСРБ и съгласно Заповед на Ректора на Югозападния университет „Неофит Рилски“ № 1103 от 13.07.2020 г.. Рецензията е възложена с решение на членовете на научното жури за провеждане на процедурата по защитата на дисертацията.

Декларирам, че не съм свързано лице по смисъла на § 1, т.5 от Допълнителните разпоредби на ЗРАСРБ с кандидата, както и че нямам частен интерес, който би могъл да влияе върху безпристрастното и обективно изпълнение на работата ми като член на журито по тази процедура (по този конкурс).

I. Кратки биографични данни и научно развитие на кандидата.

Кандидатката завършва висше образование в СУ „Св. Климент Охридски” през 1979 г. Професионалната ѝ кариера е свързана първоначално със СУ „Св. Кл. Охридски“ (1981 – 2004): преминава длъжностите специалист, научен сътрудник и асистент, от 1986 г. е „доктор“. От 2005 г. е доцент в ЮЗУ „Н. Рилски“ – Благоевград. Преподавателската и научната реализация на доц. д-р Петя Пачкова обхваща различни аспекти на политологичното познание като е фокусирана главно в проблематиката на политическата социология и политическата елитология, политическото поведение и развитието на гражданското общество, а редица от нейните публикации са цитирани (над 60 цитирания) от български и чуждестранни изследователи. Паралелно с непосредствените си задължения в СУ „Св. Кл. Охридски“ и ЮЗУ „Н.

Рилски“ тя е преподавала и в други университети в страната и е участвала, включително като ръководител, в редица национални проекти и многократно е била лектор по програмата Еразъм+.

Доц. П. Пачкова се отличава и като продуктивен педагог. Тя е ръководител на трима успешно защитили докторанти, организатор и водещ на студентски семинари, работи активно със Студентския клуб на политолога при ЮЗУ „Н. Рилски“.

Важно е да се изтъкне, че доцент Пачкова има значително присъствие в научния, политическия и публичния живот на страната – като учен, експерт и анализатор. Осъществявала е успешна административно-управленска (включително като Ръководител на катедра „Политология“ и Заместник-декан на Философски факултет на ЮЗУ „Н. Рилски“) и консултантска дейност. Кандидатката членува в редколегии на научни списания, в професионални и неправителствени организации, проявява завидна и видима обществена и публицистична активност: участник в аналитични предавания, има множество публикации в периодичния печат по проблемите на текущите политически процеси в страната и света.

Както е видно от представената информация за педагогическата и научната дейност на доц. д-р Петя Пачкова, тя изпълнява минималните национални изисквания по чл. 2б, ал. 2 и 3 на ЗРАСРБ.

II. Данни за дисертацията и автореферата.

Дисертационният труд на тема: „Гражданско поведение на българите по време на прехода“ е с обем от 474 страници и включва увод, изложение в три глави, заключение, списък с използвана литература – цитирани са 324 заглавия – 283 на български език, 41 на английски език и 14 електронни източника.

В увода е очертана актуалността и се посочват мотивите за осъществяване на изследването. Първа глава разглежда въпросите за същността, етапите и факторите за развитие на гражданското поведение, втора - гражданско поведение на българите след 1989 г., а глава трета очертава тенденциите в развитието на гражданското поведение.

Авторефератът е от 41 страници, следва изложението в дисертацията и представя коректно основните моменти в нейното съдържание. В заключението на автореферата са обобщени резултатите на изследването и са формулирани неговите приноси. Посочени са 3

монографии и 39 статии в научни издания, включително международни, апробиращи основните теоретични тези на дисертацията.

Извън свързаната с дисертацията, научната продукция на кандидатката включва множество публикации: 4 монографии и статии, като част от тях са издадени на английски и руски в авторитетни издателства, вкл. отразявани в международните бази данни с научна информация или са от участие в значими научни форуми.

В дисертацията и автореферата, както и в представените публикации, свързани с темата на дисертацията, не установих наличие на плагиатство.

III. Съдържание и основни моменти в дисертацията.

1. Актуалност на темата.

Дисертацията „Гражданско поведение на българите по време на прехода“ представлява изследване, което се основава на тезата, че демократичният политически режим се характеризира с развито гражданско общество, с висока степен на гражданска инициатива, поради което е важно да се изясни какви са основните характеристики на българското гражданско общество, доколко то може да съдейства на българската държава за изграждане на добре развиващ се обществен организъм.

Актуалността на темата се определя от няколко важни основания: времевият обхват – края на 20-ти, първите две десетилетия на настоящия 21-ви век; „историчността“ на предмета на дисертацията – изследват се протичащи процеси, които не са изследвани в тяхната цялост от политическата наука в България; позицията, изискваща „преосмисляне“ на политическото поведение на българите по време на прехода, като се представи нова, отговаряща на съвременността негова интерпретация.

2. Основни постижения на дисертацията.

2.1. Общи характеристики:

а) Изходна и обобщаваща характеристика на рецензираната дисертация е нейната интелектуална, политическа и гражданска предизвикателност. Дисертационният труд „Гражданско поведение на българите по време на прехода“ предлага оригинална интерпретация, аргументация и варианти на активно гражданско поведение в съвременното общество.

б) Дисертацията представя богата панорама на гражданското поведение на българите по време на прехода с акцент, както изрично почитава нейната авторка, на „борбите“ на българите (а не на българина !) като най-пълно изразяващи тяхната „гражданственост“. Особено важно е, че доц. Пачкова осъществява изследването си на основата на ясно изразен „авторов“ прочит на теоретичните източници, позициите на които вplита (като доаргументиращи или като обект на критика) в осъществявания от нея анализ.

в) В тази връзка трябва да се отбележат характерът и езикът на изложението. То се отличава с яснота и четивност и способност да се формулират и изразяват позициите на авторката, които по правило се експлицират категорично и се провеждат последователно. Показателно за това е, че тя още в началото на Увода на дисертацията, заявява, че „в научната си дейност обичам да поемам към по-девствени територии, към по-белите петна на научното познание, където няма гъмжило и блъсканица от изследователски апетити и опити. Харесват ми тези интелектуални авантюри“.

2.2. Цел, задачи и хипотеза на дисертацията:

а) Основна цел на дисертационния труд е да се направи анализ на развитието на българското гражданско общество след 1989 г.;

б) Разгръщането на анализа в дисертацията се осъществява чрез изпълнение на няколко задачи, което води до открояване на основните тенденции в развитието на гражданското общество в демократичните страни, в това число в българското гражданско общество;

в) В този план П. Пачкова формулира **хипотезата** на изследването: българското гражданско общество е интензивно развиващо се и по своите основни характеристики (ефективност, организация, форми на гражданска активност) не се отличава съществено от развитието на гражданските общества на другите общества със същите социално-икономически характеристики.

2.3. В съдържателен план се очертават следните същностни характеристики на дисертацията:

1. Изходна предпоставка за осъществяването на анализа в изследването е точното определяне на неговия фокус и намирането на правилната посока за неговото реализиране – изследване на историческия път на формиране и развитие на гражданското общество и гражданската активност на българите. На тази основа като фокус се определя

разкриването на „факторите, които влияят върху политическото поведение на българските граждани, на развитието на тяхната протестна способност“ като се анализират те от гледна точка на това доколко действително съдействат за изграждане на развито гражданско общество в България, доколко реално стимулират гражданите да са политически активни, да отстояват своите позиции, „доколко ги „учат“ как да бъдат граждани или правят обратното“.

2. Значима характеристика на рецензирания труд е, че в него, въпреки политическата и идеологическата натовареност на обекта на изследването, е осъществен успешен опит за научно-обоснован обективен анализ на процесите на формиране на гражданско общество и на политически активни граждани в България. Това е постигнато на основата на следните по-важни предпоставки: а) изследвани са най-влиятелните теоретични анализи на българското гражданско общество, както и на това в други страни, което е дало възможност на авторката да направи сравнения и да стигне до редица изводи за приликите и разликите между гражданската активност на българите и тези на други народи като особено ценни са паралелите между българската гражданска активност и тази в другите бивши „социалистически“ страни; б) анализирани са критично използваните термини в научното и публичното пространство като особено внимание е обърнато на използването на термина „борбите на българите“, с който доц. д-р Пачкова подчертава мнението си за това, че е научно необосновано да се говори за „българина“ и да се обобщават негови характеристики, а че българите представляват съвкупност от множество социални прослойки с различни икономически, идеологически, политически, религиозни и културни характеристики.

3. Важна характеристика на изследването, непосредствено свързана с и предполагаща вече посочената „обективност“ е неговата фактологична „обезпеченост“. Дисертацията е написана на основата на сериозно емпирично изследване за българската гражданска активност. Частично емпиричният материал е издаден в „Календар на българските протести“. За отбелязване в това отношение е осъществената от П. Пачкова последователна и търпелива дългогодишна работа в процеса на събиране на емпиричен материал за няколко хиляди протеста в България, както и провеждането на множество интервюта с хора, участвали в такива протести. Трябва специално да се изтъкне, че не става дума за институционализирана изследователска дейност, а за осъзната,

последователна и дългогодишна лична научно-изследователска издирвателска работа. Направен е и контент-анализ на съдържанието на основните български списания в тази област – Ново време, Понеделник, Разум, Демократически преглед, За паритет и солидарност и др.

4. Централна ос в дисертацията е надграждането на няколко изследователски проблемни кръга, около които се формират и нейните основни приносни моменти:

а) първият е свързан с изясняването на факторите, които в днешното българско общество предопределят посоките, интензивността и другите характеристики на гражданската активност на българите. Анализът показва, че факторите имат различен характер – външни и вътрешни, подпомагащи гражданската активност или пречещи ѝ, личностни и обществени, икономически, художествени, идеологически, научни, политически, медийни, технологични, с хомогенно и с нехомогенно влияние. Подчертава се, че за да се обясни поведението на гражданите трябва да се разглеждат уникалните комплексни взаимодействия между тези фактори, защото поставени в различни ситуации и конфигурации те имат различен ефект. Отчита се влиянието на етапа на глобализация, на преходния характер на периода, на характера на предишния политически режим върху спецификите на гражданското поведение на българите.

б) друг основен проблемен кръг в дисертацията е анализът на рамките, в които може да е ефективно гражданското общество. Анализът и изводите, които прави доц. д-р Петя Пачкова, са далеч от идеологизираните представи за гражданското общество и неговите възможности за влияние върху развитието на съвременните нации. Този анализ съдейства за охлаждането на идеализираните представи за демократичните политически режими, за формиране на по-прагматична и научно-обоснована представа на гражданите за демокрацията и другите политически режими. Тезата, която авторката формулира, е че представителите на неелита нямат възможност да предопределят основните насоки на общественото развитие, и че това е властови ресурс и функция на управляващите елити.

в) в тази връзка се развива следващият проблемен кръг, в който се анализира отношението на управляващите елити към развитието на гражданската активност на неелита. П. Пачкова показва, че от една страна, то се стимулира, за да могат гражданите да облекчат управленския товар от тях и сами да се включат в решаването на собствените си проблеми. От

друга страна, налице е страхът от активността на гражданите и непрекъснат опит тя да се контролира, да не се допуска прекаленото ѝ разпространение и засилване. Изводът на авторката е, че с икономически, психологически, политически, културни, религиозни, идеологически и други средства елитът цели минимизиране на противодействието на неелита, на неговата гражданска активност, на протестните му способности, насочването му към такива цели и форми на борба, които да са най-малко вредни за политиката на елита.

г) разгръщането на анализа в дисертацията „завършва“ с открояването на динамиката в процеса на развитие на гражданското общество в България, като специално внимание се отделя (цялата трета глава) на очертаване на основните тенденции в него. П. Пачкова обосновава тезата, че те наподобяват тенденциите на развитието му и в другите индустриализирани страни като се реализират по посока на развитие на престъпността; употребата на алкохол и наркотици; развитие на религиозността, развитие на неофашистки, ксенофобски, расистки настроения и практики; развитие на леви настроения и очаквания; приспособяване към деградацията на демократичните права. Прави се ясно разграничение относно положителните и негативните резултати от тези тенденции за решаването на нарастващите проблеми на гражданите и съвременното общество.

Като извод може да се посочи, че на основата на осъществения анализ дисертацията **успява да докаже** формулираната хипотеза, включително с казаното в последната глава, че българското гражданско общество е интензивно развиващо се и по своите основни характеристики е сродно на гражданските общества на другите общества със същите социално-икономически характеристики като по този начин дисертационният труд, както изтъква неговата авторка, има за задача да „съдейства за разбирането на степента на развитие на българската демокрация – доколко създава възможности за българските граждани да консумират своите граждански права“.

2.4. Във връзка с казаното, трябва да се изтъкне **практическата значимост** на осъщественото от доц. д-р Петя Пачкова изследване. Главното в този план е, че то, както посочва авторката, може да служи като методологически ориентир на граждански активните българи, защото на основата на познаването на същността на гражданското общество и неговите възможности, те в по-голяма степен биха могли да организират

правилно гражданската си активност в граждански организации, протести или други форми на изява.

IV. Критични бележки, препоръки и въпроси, относно дисертацията.

Вероятно, както към всеки научен труд и към рецензираната дисертация могат да се отправят множество критични бележки и препоръки. Според мен в нея те главно биха имали редакторски или коректорски характер и биха способствали за придаване на по-добър „вид“ на изследването, без да го променят съдържателно. В този план бих посочил две „спорни“ характеристики на изложението в дисертацията:

а) наличието на множество и много дълги цитати, достигащи в някои случаи до няколко страници, което, от своя страна, не дава възможност за открояване на тезите на авторката на дисертацията по разглежданите проблеми;

б) използването в редица случаи, вероятно за да се подчертае собствената позиция на авторката, на идеологически натоварени термини (например „маси“, но и други), които са в голяма степен не само „архаични“, но и не изразяват същността на времето, което е предмет на анализ, както и на „подсилващи“, но не даващи конкретна информация изрази като „по-сериозен анализ“, „най-различен характер“, „единодушни изводи“ „всякакви форми“, „обилно количество“, „доста аргументирано“ и др., които имат по-скоро „журналистичен“, а не научен характер.

Струва ми се, че, без да се преекспонира значението на посочените бележки, дисертацията би спечелила, ако нейната авторка беше избегнала тяхното съществуване в предложения за публична защита текст.

Във връзка с втората бележка **имам следния въпрос** към доцент Пачкова: Как тя накратко би коментирала характера на протестите от лятото на настоящата 2020 г.? Би ли приела, че те са израз на деструктуриране на „масовостта“, на това, че в съвременното общество се осъществява ускоряващ се процес на „фрагментация“ и „мрежовизация“, водещ към промяна в същността и проявите на „гражданствеността“ в него?

V. Заключение.

Очертаните макар и в най-общ план резултати в предложения за рецензиране труд ми дават основание да направя следните изводи:

а) той разкрива сериозен изследователски подход, който съчетан със стремежа за „собствен поглед“, представят доц. Пачкова като самостоятелно мислещ учен, предлагащ теоретични решения, имащи и сериозни „практически проекции“ за развитието на гражданското общество и гражданската активност на нашите съвременници;

б) те показват, че направената от кандидатката самооценка на съдържащите се в дисертацията научни приноси е правомерна и може да бъде приета.

На основата на тези изводи, както и на казаното от мен в настоящата Рецензия, предлагам на уважаемото научно жури за провеждане на защитата на дисертационния труд на тема „Гражданско поведение на българите по време на прехода“, да присъди на неговата авторка **Петя Стоянова Пачкова** научната степен „доктор на науките“ в професионално направление: 3.3. Политически науки, специалност Политология.

VI. Декларация: Аз, долуподписаният проф. д-р Борис Манов, декларирам, че изпълнявам минималните национални изисквания за заемане на академичната длъжност „професор“.

26.08.2020 г.
Благоевград

Подпис:
/Проф. д-р Борис Манов/

REVIEW

for dissertation work for acquiring the scientific degree "Doctor of Sciences" in
a Professional field: 3.3. Political Science,
author **Petya Stoyanova Pachkova**
on the topic:
“Civil behavior of Bulgarians during the transition”,

By **Prof. Dr. Boris Filipov Manov**
(SWU “Neofit Rilski”, Department of Philosophy and Political Science)

The review has been drafted in accordance with the requirements of the Development of Academic Staff in the Republic of Bulgaria Act (DASRBA), the Rules for the Implementation of the DASRBA, and Order of the Rector of the Southwestern University “Neofit Rilski” № 1103 from 13.07.2020. The review was assigned by a Decision of the members of the scientific jury for conducting the procedure.

I declare that I am not a person related to the candidate participating in the Competition for awarding the Academic Position “Professor” within the meaning of § 1 (5) of the Supplementary Provisions of the DASRBA and that I have no private interest which could affect the impartial and objective performance of my work as a member of the jury in this competition.

I. Brief biographical data and scientific development of the candidate.

The candidate graduated from Sofia University “St. Kliment Ohridski” in 1979. Her professional career is initially related to Sofia University “St. Kliment Ohridski” (1981 – 2004): she became a Specialist and an Assistant Professor, in 1986 she obtained a PhD Degree, and in 2005 she became an Associate Professor in SWU “Neofit Rilski” Blagoevgrad.

The teaching and scientific realization of Assoc. Prof. Petya Pachkova covers various aspects of the political knowledge. It focuses mainly on the issues of political sociology and political elitology, political behavior and the development of civil society. Many of her publications have been cited (over 60 citations) by Bulgarian and foreign researchers. In addition to her immediate duties at Sofia University “St. Kl. Ohridski” and SWU “Neofit Rilski”, she has

taught at other universities in Bulgaria and has participated, including as a manager, in a number of national projects and has repeatedly been a lecturer on the Erasmus + program.

Assoc. Prof. P. Pachkova is also a productive pedagogue. She has supervised seven PhD students, three of whom have graduated successfully, organizes student seminars and works actively with the Student Club of the Political Scientist at SWU “Neofit Rilski”.

It is important to point out that Assoc. Prof. Petya Pachkova has a significant presence in the scientific, political and public life of our state - as a scientist, an expert and an analyst. She has performed successful administrative as well as consultancy activities (including as Head of the Department of Political Science and Deputy Dean of the Faculty of Philosophy at SWU “N. Rilski”). The candidate is a member of the editorial boards of scientific journals, professional and non-governmental organizations. She performs an enviable and notable public and journalistic activity: she is a participant in analytical broadcasts. She has numerous of publications in the periodic press on the problems of ongoing political processes in the country and the world.

As can be seen from the presented information about the pedagogical and scientific activity of Assoc. Prof. Dr. Petya Pachkova, it meets the minimum national requirements under Art. 2b, para. 2 and 3 of DASRBA.

II. Data for the dissertation and the abstract.

The dissertation on the topic: “Civil behavior of Bulgarians during the transition” has a volume of 474 pages. It consists of an introduction, three chapters, a conclusion, a list of references. 324 titles were cited - 283 in Bulgarian, 41 in English and 14 electronic sources. The introduction outlines the topicality and indicates the reasons for the study. The first chapter deals with the issues of the nature, stages and factors for the development of civic behavior. The second chapter examines the civic behavior of Bulgarians after 1989. The third chapter outlines the trends in the development of civic behavior.

The abstract is 41 pages long. He follows the exposition in the dissertation and correctly presents the main points in its content. In the conclusion of the abstract the results of the research are summarized and its contributions are formulated. The list of used literature includes 3 monographs and 39 articles in scientific journals.

Apart from the papers submitted for review, the scientific output of the candidate includes numerous publications: 4 monographs and articles. Some of

them have been published in English and Russian by reputable publishers, incl. such reflected in the international databases with scientific information, or are the result of the candidate's participation in significant international forums.

III. Content and main points in the dissertation.

1. Relevance of the topic.

The dissertation on the topic: "Civil behavior of Bulgarians during the transition" is a study based on the thesis that a democratic political regime is characterized by a developed civil society and a high degree of civil initiative. Therefore, it is important to clarify what are the main characteristics of Bulgarian civil society. It is also necessary to show whether the civil society can assist the Bulgarian state in building a well-developing social organism.

The relevance of the topic is determined by several important reasons: the time span - the end of the 20th and the first two decades of the current 21st century; the "historicity" of the subject of the dissertation - ongoing processes are studied, which have not been studied in their entirety by the political science in Bulgaria; the position requiring a "rethinking" of the political behavior of the Bulgarians during the transition, presenting a new, modern interpretation of it.

2. Main achievements of the dissertation.

2.1. General characteristics:

a) The initial and summarizing characteristic of the peer-reviewed dissertation is its intellectual, political and civil challenge. The dissertation "Civil behavior of Bulgarians during the transition" offers an original interpretation, argumentation and variants of active civic behavior in modern society.

b) The dissertation presents a rich panorama of the civic behavior of the Bulgarians during the transition. The author emphasizes the "struggles" of the Bulgarians as the most fully expressing their active citizenship. It is especially important that Assoc. Prof. Pachkova conducts her research on the basis of a clear "author's" reading of the theoretical sources, the positions of which she interweaves (as additional arguments or as an object of criticism) in her analysis.

c) In this connection, the nature and language of the exhibition must be noted. It is characterized by clarity and readability and the ability to formulate and express the positions of the author, which are usually explicitly explained and conducted consistently. Indicative of this is that at the very beginning of the Introduction to the dissertation, she stated that "in my scientific activity I like to

go to more virgin territories, to whiter spots of scientific knowledge, where there is no swarm and rush of research appetites and experiments. I like these intellectual adventures”.

2.2. Purpose, tasks and hypothesis of the dissertation:

a) The main goal of the dissertation is to make an analysis of the development of the Bulgarian civil society after 1989;

b) The development of the analysis in the dissertation is carried out by performing several tasks, which leads to highlighting the main trends in the development of civil society in democratic countries, including Bulgarian civil society;

c) In this plan P. Pachkova formulates the hypothesis of the research: Bulgarian civil society is intensively developing and by its main characteristics (efficiency, organization, forms of civil activity) does not differ significantly from the development of civil societies of other societies with the same social - economic characteristics.

2.3. In terms of content, the following essential characteristics of the dissertation are outlined:

1. The initial prerequisite for the analysis in the study is the exact determination of its focus and finding the right direction for its implementation - a study of the historical path of formation and development of civil society and civic activity of Bulgarians. On this basis, the focus is on revealing “the factors that influence the political behavior of Bulgarian citizens, the development of their protest capacity” by analyzing them in terms of how they actually contribute to building a developed civil society in Bulgaria, to what extent they actually stimulate citizens to be politically active, to defend their positions, “to what extent they” teach “them how to be citizens or do the opposite”.

2. A significant feature of the peer-reviewed work is that in it, despite the political and ideological burden of the object of study, a successful attempt was made for a scientifically based objective analysis of the processes of forming civil society and politically active citizens in Bulgaria. This was achieved on the basis of the following more important prerequisites: a) the most influential theoretical analyzes of the Bulgarian civil society, as well as that in other countries were studied, which enabled the author to make comparisons and come to a number of conclusions about the similarities and differences between the civil activity of the Bulgarians and those of other nations, as especially valuable are the parallels between the Bulgarian civic activity and that in the

other former “socialist” countries; b) the critically used terms in the scientific and public space are analyzed and special attention is paid to the use of the term “the struggles of the Bulgarians”, with which Assoc. Prof. Dr. Pachkova emphasizes her opinion that it is scientifically unfounded to talk about “Bulgarian” and to summarize its characteristics, and that Bulgarians are a collection of many social strata with different economic, ideological, political, religious and cultural characteristics.

3. An important feature of the study, directly related to and assuming the already mentioned “objectivity” is its factual “basis”. The dissertation is written on the basis of a serious empirical study of Bulgarian civic activity. The partially empirical material was published in the “Calendar of Bulgarian Protests”. Of note in this regard is the consistent and patient long-term work carried out by P. Pachkova in the process of collecting empirical material for several thousand protests in Bulgaria, as well as conducting numerous interviews with people who participated in such protests. It should be emphasized that this is not an institutionalized research activity, but a conscious, consistent and long-term personal research work. A content analysis of the content of the main Bulgarian magazines in this area was made – Novo Vreme, Ponedelnik, Razum, Democratichen Pregled, etc .

4. The central axis in the dissertation is the upgrading of several research problem circles, around which its main contributing moments are formed:

a) The first is related to the clarification of the factors that in today's Bulgarian society predetermine the directions, intensity and other characteristics of the civic activity of the Bulgarians. The analysis shows that the factors have different nature - external and internal, supporting or hindering civic activity, personal and social, economic, artistic, ideological, scientific, political, media, technological, with homogeneous and inhomogeneous influence. It is emphasized that in order to explain the behavior of citizens, the unique complex interactions between these factors must be considered, because placed in different situations and configurations, they have different effects. The influence of the stage of globalization, of the transitional character of the period, of the character of the previous political regime on the specifics of the civil behavior of the Bulgarians is taken into account.

b) Another major problem area in the dissertation is the analysis of the framework within which civil society can be effective. The analysis and conclusions made by Assoc. Prof. Dr. Petya Pachkova are far from the ideological ideas about civil society and its possibilities for influencing the

development of modern nations. This analysis helps to cool the idealized notions of democratic political regimes, to form a more pragmatic and scientifically sound view of citizens about democracy and other political regimes. The thesis formulated by the author is that the representatives of the non-elite do not have the opportunity to predetermine the basic directions of social development, and that this is a power resource and a function of the ruling elites.

c) In this connection the next problematic circle is developed, in which the attitude of the ruling elites to the development of the civic activity of the non-elite is analyzed. P. Pachkova shows that on the one hand, it is stimulated so that citizens can alleviate the management burden from them and get involved in solving their own problems. On the other hand, there is the fear of the activity of the citizens and the constant attempt to control it, to prevent its excessive spread and intensification. The author's conclusion is that by economic, psychological, political, cultural, religious, ideological and other means the elite aims to minimize the opposition of the non-elite, its civic activity, its protest abilities, its focus on such goals and forms of struggle that be the least harmful to the politics of the elite.

d) The development of the analysis in the dissertation "ends" with the highlighting of the dynamics in the process of development of the civil society in Bulgaria, as special attention is paid (the whole third chapter) to outlining the main tendencies in it. P. Pachkova substantiates the thesis that they resemble the tendencies of its development in the other industrialized countries as well, being realized in the direction of development of crime; alcohol and drug use; development of religiosity, development of neo-fascist, xenophobic, racist attitudes and practices; development of left moods and expectations; adaptation to the degradation of democratic rights. A clear distinction is made about the positive and negative results of these trends in solving the growing problems of citizens and modern society.

As a conclusion it can be pointed out that on the basis of the analysis the dissertation **manages to prove** the formulated hypothesis, including what was said in the last chapter, that the Bulgarian civil society is intensively developing and by its main characteristics is similar to the civil societies of other societies which have the same socio-economic characteristics, thus the dissertation, as its author points out, has the task to “contribute to the understanding of the degree of development of Bulgarian democracy - the extent to which it creates opportunities for Bulgarian citizens to consume their civil rights”.

2.4. In this regard, **the practical significance** of the research carried out by Assoc. Prof. Dr. Petya Pachkova should be emphasized. The main thing in this regard is that, as the author points out, it can serve as a methodological guide for civilly active Bulgarians, because based on knowledge of the nature of civil society and its capabilities, they could better organize the civil society, his activity in civil organizations, in protests or in other forms of expression.

IV. Critical notes, recommendations and questions about the dissertation.

Probably, as with any scientific work and with the peer-reviewed dissertation, many critical remarks and recommendations can be made. In my opinion, in it they would mainly have an editorial or proofreading character and would help to give a better “picture” to the research without changing its content. In this regard, I would point out two “controversial” features of the dissertation:

a) the presence of many and very long citations, reaching in some cases up to several pages, which in turn does not allow to highlight the theses of the author of the dissertation on the issues under consideration;

b) the use in a number of cases, probably to emphasize the author's own position, of ideologically charged terms (eg “masses” but also others), which are largely not only “archaic” but also do not express the essence of time, which is the subject of analysis, as well as expressions which “reinforce” but do not provide specific information such as “more serious analysis”, “different nature”, “unanimous conclusions”, “all forms”, “abundant”, “quite reasoned”, etc., which have a “journalistic” rather than scientific character.

It seems to me that, without overexposing the significance of the above remarks, the dissertation would have won if its author had avoided their existence in the text proposed for public defense.

In connection with the second note, **I have the following question** to Associate Professor Pachkova: How would she briefly comment on the nature of the protests in the summer of this 2020? Would you accept that they are an expression of the destructuring of “mass”, of the fact that in modern society there is an accelerating process of “fragmentation” and “networking”, leading to a change in the nature and manifestations of “citizenship” in it?

V. Conclusion.

The results outlined, albeit in the most general terms, in the peer-reviewed work give me reason to draw the following conclusions:

a) They reveal a serious research approach combined with the quest for “self-perception”. They present Assoc. Prof. Pachkova as an independent thinker, offering theoretical solutions, having serious “practical projections” for the development of civil society and the civic activity of our contemporaries;

b) They show that the candidate's self-assessment in the dissertation of her scientific contributions is accurate and can be accepted.

Based on these conclusions, as well as what I said in this Review, I propose to the esteemed scientific jury to award to the author of the dissertation “Civil behavior of Bulgarians during the transition”, Petya Stoyanova Pachkova the scientific degree “Doctor of Science” in the professional field: 3.3. Political Sciences.

VI. Declaration.

I, The undersigned Prof. Dr. Boris Manov, declare that I meet the minimum national requirements for occupying the academic position “Professor”.

26.08.2020
Blagoevgrad

Signature: _____
/Prof. Dr. Boris Manov/